

Kristina Malgaj

Boris Dudaš: *Lebensbewältigung: Heinrich Bölls Werke*

Hamburg: Verlag Dr. Kovač, 2017, 251 strani

Leta 2017 je izšlo težko pričakovano obsežno delo izr. prof. Borisa Dudaša s Filozofske fakultete na Reki z naslovom *Lebensbewältigung: Heinrich Bölls Werke*. Avtor v tej znanstveni publikaciji v treh poglavjih natančno oriše delo nemškega nobelovca Heinricha Bölla, in sicer z vidikov, ki jih je preučeval v svoji dolgoletni karieri kot raziskovalec nemške povojne literature. Knjiga je sestavljena iz skupka različnih znanstvenih člankov, ki so v njegovem več kot desetletnem proučevanju nobelovca Heinricha Bölla nastali bodisi samostojno bodisi kot skupno delo več soavtorjev.

Predmet Dudaševe knjige je analiza tem in motivov, ki so v Böllovem literarnem opusu prisotni že od začetka njegove pisateljske poti. Zanimajo ga različni dejavniki, ki so pisatelja spodbujali k pisanju, in njegova soočanja z lastno vpetostjo v vojno. Ne nazadnje se osredotoči tudi na obravnavanje Böllovih del pri študiju germanistike in na njihovo didaktično vrednost.

V publikaciji uporabi bogato sekundarno literaturo; med citiranimi deli zasledimo velika imena s področja preučevanja Heinricha Bölla, kot so Bernd Balzer, Werner Bellmann, Helmut Bernsmeier, Gabriele Hoffmann, Christian Linder, Dorothee Römhild, Bernhard Sowinski itd.

V prvem delu se avtor posveti pisateljevi osrednji tematiki – *soočanju z življenjem* –, na kar opozarja že naslov monografije. V podpoglavjih izpostavi Böllovo dolgoletno spopadanje s temami, kot so vojna, strah, preteklost, moč in kultura, ki jih je pisatelj vse življenje skušal predelati v svojih delih. Boris Dudaš izpostavlja strah kot osrednji motiv pisateljevega zgodnjega ustvarjanja. Omeni različne vrste strahu, kot so strah pred smrtjo in življenjem oziroma prihodnostjo, strah pred soljudmi, panični akutni in kronični strah (prim. Dudaš, 2017, 45). Medtem ko ugotavlja, da je Bøllu motiv strahu uspelo delno predelati, tako da se po letu 1960 vedno manj pojavlja kot osrednja problematika, za temo prebolevanja vojne in njenih posledic velja ravno nasprotno. V svojih delih, četudi ne vedno neposredno, Böll vojno prikazuje z različnih perspektiv glavnih in stranskih likov, ki se vojne spominjajo, saj je v njihovih življenjih pustila veliko sledov (prim. Dudaš, 2017, 84). Dudaš je prepričan, da je vsem likom v preučevanih romanih, pri katerih še posebej izpostavlja tri ključne – *Biljard ob pol*

desetih (1959), *Klovnovi pogledi* (1963) in *Skupinska slika z gospo* (1971) –, skupno prebolevanje preteklosti, ki pa je liki ne znajo in ne želijo pozabiti. Avtor obravnava tudi pripoved *Izgubljena čast Katharine Blum* (1974), kjer se glavna akterka sicer ne bori z vojno preteklostjo, temveč s svojo osebno preteklostjo, ki je plod tako imenovanega časopisa (prim. Dudaš, 2017, 85).

Moč in kultura sta naslednja pojma, ki ju pronicljivo preuči avtor monografije. Trdi, da je Böllov družbeno-politični angažma usmerjen v boj proti razmerjem moči, izvajanjem in zlorabi moči (prim. Dudaš, 2017, 87). Pisatelj je kot vojak v mladih letih sam izkusil pomen moči, zato je moč motiv, ki je nenehno prisoten v njegovih delih. Kot ugotavlja Dudaš, se pojavlja v kolektivni obliki v opisu nemške vojske ter v obliki personalizirane moči, ki jo pisatelj dodeli različnim osebam različnih činov (prim. Dudaš, 2017, 88). Böll, ki je veljal za družbenokritičnega in politično angažiranega pisca, je v svoja dela rad vpletel družbeno in kulturno kritiko. Ta je, kot opaza Boris Dudaš (2017, 99), v analizah njegovih del povsem zanemarjen vidik. V tem podpoglavju se avtor omeji na pomembna dela in iz analize izključi kratke zgodbe. Natančno oriše pojem in pomen kulture v Böllovih delih. Tako ugotavlja, da je razumevanje nemške kulture kot narodne kulture oziroma zavesti v delu *Vlak je bil točen popolnoma zanikano*. Drugače je v romanu *Kje si bil, Adam?*, kjer je pisatelj kulturo prikazal v naboru različnih narodnosti in socialnih skupin v pozitivnem smislu (prav tam, 101).

Tretje poglavje avtor nameni jeziku in realizmu v Böllovih delih. Ustavi se ob poudarjanju spolnosti in ob jeziku kot orodju za upodobitev spolnosti. V sedemdesetih letih 20. stoletja nemška družba doživi preobrat v dojemanju spolnosti, kar avtor opaza tudi pri prikazovanju spolnosti v Böllovem ustvarjanju (prim. Dudaš, 2017, 131). Čeprav so pisateljeve osrednje teme ljubezen, upanje in vera v dobroto ljudi, prikaz spolnosti v njegovih delih ni izpostavljen, kot ugotavlja Boris Dudaš. Spolnost je v Böllovih delih večinoma implicitna in subtilno prikazana z različnimi motivi – lahko bi jo primerjali z impresijami na Monetevih slikah. Romaneski liki sami reflektirajo o spolnih aktih in se jih spominjajo na različne načine. Med njegovimi deli, nastalimi med letoma 1949 in 1974, avtor opaza velike spremembe v razumevanju spolnosti glavnih likov ter v izrazih, ki jih liki uporabljajo za spolni akt. Z leti, ko se razumevanje spolnosti v družbi spreminja, se spreminja tudi prikazovanje spolnosti v pisateljevih delih. Zslediti je mogoče obsežnejše besedišče na področju spolnosti, liki niso več tako zadržani do spolnosti kot prej, izrazoslovje na tem področju pa razpolaga z bogato paleto izrazov za spolni akt in spolnost. Medtem ko je v *Klovnovih pogledih* besedišče za spolni akt že precej nedvoumno, najdemo v poznejših delih celo paleto izrazov za spolni akt in spolnost – od vulgarnih izrazov do izrazov, skorajda prepisanih iz slovarja ali morebiti priročnika za biologijo. Pri tem je treba omeniti, da vsak lik v Böllovih romanih uporablja natančno določen izraz za spolnost glede na pozitivne

oziroma negativne izkušnje iz svojega spolnega življenja (prim. Dudaš, 2017, 138). V tem poglavju Dudaš izpostavi tudi vidik potlačene seksualnosti po Freudu, ki jo je mogoče čutiti v pisateljevih delih. Omenja predvsem roman *Kje si bil, Adam?*, ki je nekakšen povzetek Freudove analize o potlačeni seksualnosti (prim. Dudaš, 2017, 133). Moški stranski liki trpijo zaradi potlačenih spolnih nagonov, kar se pri vsakem liku manifestira drugače. Ženskih likov v omenjenem romanu je ljubezni in spolnosti strah (prim. Dudaš, 2008, 307). Ilona moške dojema kot volkove, lačne ljubezni: »Wölfe, die jeden Augenblick von Liebe anfangen können« (Böll, 2007, 63). Tudi v romanu *Biljard ob pol desetih* so moški liki omenjeni kot volkovi. Böll v svojih delih izpostavlja vsa področja spolnosti in se zavzema za predzakonsko spolnost. Spolnost obravnava kot družbeni, jezikovni, etični, verski in celo politični problem, kot je pojasnil Boris Dudaš (prim. Dudaš, 2017, 146).

Nadalje se Dudaš ustavi ob izbiri imen v pisateljevih delih in ji nameni podrobno analizo. Tako ugotavlja, da Böll izbire imen svojih junakov ni prepustil naključju, ampak jih je skrbno izbral. Oglejmo si samo nekaj primerov. V romanu *Vlak je bil točen* pisatelj junaku, ki bi se vojni najraje izognil, namerno ironično nadene ime Andreas, kar v stari grščini pomeni *pogumen, bojevit*, junakinji – prostitutki in vohunki – pa ime Olina, kar izvira iz svetopisemske Helene, kot razloži Dudaš (2017, 149). V romanu *In ni rekel niti besede* sta glavna junaka Fred, čigar ime je izpeljano iz Friedricha, kar pomeni mir, in Käthe, katere ime izhaja iz Katarine, iz starogrškega prevoda besede »katharos«, kar pomeni *čista* (prim. Dudaš, 2017, 150). Pisatelj takšna imena izbere namerno, saj se Fred po vojni trudi najti notranji mir, Käthe pa vsak dan umiva tla, da bi se znebila prahu, ki se nabira na njih, kar simbolizira njeno neurejeno zakonsko in družinsko življenje (prim. Dudaš, 2017, 150). V romanu *Hiša brez čuvajev* Dudaš ne vidi večje povezave med imeni in funkcijo, ampak izbiro imen pripisuje bolj zvenu kot samemu pomenu (prav tam). Zavrže tezo, da je pisatelj imena likov izbral zaradi naklonjenosti do Svetega pisma, saj je večina imen nemškega oziroma staronemškega izvora. V zgodnjih delih imena delno uporablja iz metaforičnih vzgibov (na kratko omenimo samo biblijska imena, kot sta Marija iz *Klovnovih pogledov* in Leni (Helene) iz *Skupinske slike z gospo*), v poznih pa z namenom, da bi dosegel učinek ironije, kot na primer v *Katharini Blum* (Dudaš, 2017, 157).

Posebnost zadnjega poglavja je Dudaševa podrobna analiza posameznih likov iz romanov in reflektiranje o književnosti pri študiju germanistike, ki ga je podkrepil z dolgoletnim poučevanjem na Filozofski fakulteti na Reki. Sprašuje se, kako študentom približati književnost ter jih spodbujati k branju in razmišljanju o književnosti, glede na to, da je danes proučevanje književnosti vse prej kot spoštovano in študentov ne nagraduje. Opaža, da je nemška literarna zgodovina izgubila na pomenu in da ni več glavni vir narodne kulture, saj so to vlogo prevzeli drugi mediji, kot sta televizija in

film. V pogovorih s študenti se sprašuje o zgradbi študija, ki študente obremenjuje z dejstvi o velikem številu nemško govorečih avtorjev, in si želi, da bi znanje o literarni zgodovini spodbujalo k aktivnemu sodelovanju in razmišljanju. V zadnjem poglavju pojasni, da bi morala biti Böllova dela s svojo močno sporočilno vrednostjo vedno prisotna pri študiju germanistike.

Dudaševa študija v ospredje postavlja vprašanje prikazovanja ljubezni in spolnosti v Böllovih delih, ki so ključna za njihovo razumevanje. Heinrich Böll zagotovo sodi med avtorje, ki si brez ljubezni in žensk ne predstavljajo človeštva in dobrote. V svojih delih vidi svet v črno-belem odtenku, v kriznih časih pa uteho vidi le v milini in nežnosti žensk; te so v njegovih delih nemalokrat prikrite glavne akterke, ki tvorijo pripovedno zgradbo zgodbe. Boris Dudaš v svojem obsežnem delu analizira Böllove junake in jezik kot izrazno sredstvo. Pri tem ponuja odgovore in razmišljanja o temah in pojmi, ki so venomer spremljali njegov literarni opus. Pisateljeva velika dela natančno proučuje tako s sociološkega, zgodovinskega in vsebinskega kot tudi družbenega vidika. Nabor motivov in tem, ki so v ospredju pisateljevega ustvarjanja, prikaže z različnih perspektiv: od vojne tematike do prebolevanja preteklosti, moči in strahu ter kulture. V drugem delu knjige se kritično sooči z jezikom v pisateljevih delih in ugotavlja, da je jezik za prikaz spolnosti odraz trenutnega stanja in razumevanja spolnosti v nemški družbi ter da je Böll imena glavnih in stranskih, na videz nepomembnih likov v zgodnjih delih izbiral povsem zavestno, kar dodatno podkrepi glavno misel njegovih del, v poznih delih pa bolj glede na zven in z ironično konotacijo. Dudaševa monografija je gotovo pomemben prispevek k razumevanju Böllovega literarnega opusa.